

SPACERKIEM PO KAZIMIERZU DOLNYM

- Punkty widokowe
- Zabytki
- Trasy spacerowo –
rowerowe
- Wydarzenia
- Atrakcje
- Informacje praktyczne

Bezpłatny przewodnik od

 KazimierzDolny.pl
Kazimierski Portal Internetowy

Spacerkiem po historii

Kazimierz Dolny – miasteczko nad Wisłą zwane Perłą Lubelszczyzny, jedno z najbardziej urokliwych i znanych miejsc we wschodniej części Polski. Jego historia sięga czasów średniowiecznych, kiedy istniała tu osada zwana Wietrzną Górą. Z czasem zmieniono jej nazwę na Kazi – mierz na cześć księcia Kazimierza Sprawiedliwego, który nadał te ziemie siostronom norbertankom.

Dziś ich miejsce zajęły siostry felicjanki, betanki i bracia franciszkanie, strzegący Sanktuarium Matki Bożej Kazimierskiej. Z czasów średniowiecza pochodzi w Kazimierzu kamienna wieża, która prawdopodobnie stanowi pozostałość pierwotnego zamku. Nowy zamek kamienny powstał poniżej Baszty w poł. XIV w. z rozkazu Kazimierza Wielkiego, który nadał osadzie prawa miejskie. Dotąd zachowała się legenda o związku tego króla z piękną Żydówką Esterką, dla której władca jakoby wybudował w pobliskiej Bochotnicy zamek, połączony lochami z kazimierską fortecą.

Okres rozkwitu Kazimierza przypada jednak na czasy renesansu, kiedy to miasto – położone nad Wisłą – głównym w tym czasie szlakiem handlowym – bogaci się na handlu, zwłaszcza zbożem. Upamiętniają to piękne spichlerze stojące wzdłuż brzegu rzeki, a także zbudowane na planie renesansowym miasto ze wspaniale dekorowanymi kamienicami bogatych kazimierskich rodów kupieckich: Przybyłów, Celejów, Górskich. Wtedy też w Kazimierzu powstały 2 nowe świątynie rzymskokatolickie: Kościół św. Anny i Klasztor OO. Franciszkanów – Reformatorów. Odnowiono także w stylu renesansu lubelskiego Farę, gdzie ok. 1620 r. umieszczono największe w ówczesnej Rzeczypospolitej organy, które dziś są najstarszym czynnym instrumentem tego typu w Polsce. Synagoga, będąca ośrodkiem kultu kazimierskich Żydów, którzy od czasów średniowiecznych wraz z chrześcijanami stanowili w Kazimierzu jedną społeczność, powstaje w obecnym kształcie w XVIII w.

Czasy potopu szwedzkiego przynoszą kres świetności miasta, przypieczętowuje to ostatecznie upadek powstania styczniowego, kiedy Kazimierz traci prawa miejskie, odzyskane na nowo w 1927 r. Po I wojnie światowej Kazimierz staje się mekką artystów, głównie malarzy. W 1923 r. Tadeusz Pruszkowski, profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie, inicjuje organizowanie tutaj letnich plenerów malarskich dla swoich studentów. Związują się tu Bractwo św. Łukasza, do którego należał m. in. jeden z uczniów profesora, osiadły w Kazimierzu na stałe, Antoni Michalak. Kazimierz żyje życiem kolonii artystycznej, jego swoisty koloryt budują artyści, letnicy i miejscowi – chrześcijanie i starozakonni. II wojna światowa kończy w historii Kazimierza rozdział wspólnoty chrześcijańsko – żydowskiej, po której oprócz Synagogi pozostał tylko budynek Jatek Koszernych i Kirkut.

Po wojnie Miasteczko odradza się jako ośrodek artystyczny i turystyczny. Znowu zjeżdżają tu malarze pejzażyści, na stałe osiadają w Kazimierzu Maria i Jerzy Kuncewiczowie, odbywają się festiwale – Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych, Festiwal Filmu i Sztuki Dwa Brzegi, Festiwal Muzyki i Tradycji Klezmerskiej, a także Letnie Wieczory Muzyczne, czyli koncerty muzyki organowej i kameralnej w Farze. Godne zwiedzenia są muzea wchodzące w skład Muzeum Nadwiślańskiego (Muzeum Przyrodnicze, Kamienica Celejowska, Muzeum Sztuki Złotniczej, Dom Marii i Jerzego Kuncewiczów), a także liczne galerie sztuki.

Spacerkiem po punktach widokowych

1 i 2. Wzgórze Zamkowe – wzniesienie, na którym znajduje się Zamek i Baszta. Rozciąga się stąd piękny widok na północny fragment Mało – polskiego Przełomu Wisły, który możemy podziwiać nie tylko z samego wzgórza, ale także z Wieży Zamkowej i Baszty, skąd przy dobrej pogodzie można, patrząc w kierunku południowo – zachodnim, dostrzec nawet pasma Gór Świętokrzyskich. Niekiedy jest nawet widoczna wieża przekaźnika na oddalonym od Baszty o 80 km Świętym Krzyżu. Za to zawsze, po drugiej stronie Wisły, widoczny jest janowiecki Kościół św. Stani –

śława i – w kierunku północno – zachodnim – nieczynny kamieniołom w Nasiłowie, a ponad nim Puławy.

3. Góra Trzech Krzyży – wzniesienie, z którego rozpościera się piękny widok na Kazimierz. Trzy nawiązujące do Golgoty, krzyże postawiono tu w 1708 roku. Upamiętniają one liczne ofiary zarazy morowej, która wielokrotnie nawiedzała te tereny. Zbocza i szczyt Góry Trzech Krzyży porasta chroniona prawnie rzadka roślinność, wśród której możemy znaleźć wisienkę karłowatą, omamy i ostnice.

4. Plebania/Wietrzna Góra – wzniesienie, na którym znajduje się Sanktuarium Matki Bożej Kazimierskiej i Klasztor OO. Franciszkanów – Reformatorów. Stąd też widoczna jest piękna panorama Miasteczka. Z przykościelnego dziedzińca można podziwiać widok na „domki maleńkie”, Farę i Górę Trzech Krzyży, a także majaczącą gdzieś w oddali Wisłę, którą jednak znacznie lepiej widać z dziedzińca klasztornego, gdzie można zaparkować samochód.

5. Cmentarz parafialny znajduje się za Klasztorem na końcu ulicy Cmentarnej. Na miejsce pochówku teren ten wybrany został w 1798 r. Wcześniej znajdował się tu ogród Kościoła Farnego. Brama cmentarna to dawna brama ogrodowa z posiadłości aptekarza Lichtsona. Dziś za jej skrzydłami, otwierającymi się w nowym miejscu, wieczny odpoczynek znaleźli m.in. malarz Antoni Michalak, architekt Karol Siciński, pisarka Maria Kuncewiczowa i wiele innych znanych osobistości. Sprzed cmentarnej bramy rozciąga się wspaniały widok nie tylko na Wisłę, ale przede wszystkim na Miasteczko: widzimy stąd w jednej linii Klasztor, Farę, Zamek i Basztę!

6. Albrechtówka – zwana dawniej Kamienną Górą – to jedno z najpiękniejszych miejsc w okolicy. Na jej południowo – zachodnim zboczu zagajnik przerzedza się w płaską łąkę. A stąd rozpościera się przepiękny widok na panoramę Wisły z jej piaszczystymi brzegami porośniętymi nierzadko zielenią, z łachami i Krowią Wyspą, na której przyrodę chronią prawa rezerwatu. W dole u stóp góry przycupnęła wioseczka Mięćmierz. Jeśli spojrzeć na prawo, po drugiej stronie rzeki na innym zboczu widnieje w całej okazałości janowiecki zamek. Piękno otwartej przestrzeni pozwala głębiej odetchnąć i po prostu odpocząć. **Jak tu dojść?** Najlepiej wałem wiślany aż do jego końca – w kierunku Mięćmierz. Dalej prosto drogą gruntową u podnóża Góry Albrechtówki. Gdy skończy się roślinny tunel wychodzimy na wiślany brzeg w miejscowości Mięćmierz. Z plaży poszukajmy ścieżki w lewo – pod górę i po chwili znajdziemy się na Albrechtówce, skąd możemy do woli sycić oczy wspaniałym widokiem. Nie wstydźmy się zmęczenia – tu nawet Chrystus Frasobliwy przycupnął na brzegu kapliczki. . . Do Kazimierza możemy wrócić szczytem Albrechtówki, kierując się na północ w głąb kolejnego tunelu leśnego, który doprowadzi nas do drogi i wału wiślanego. Długość trasy ok. 7 km.

Spacerkiem po zabytkach

Zamek powstał za panowania Kazimierza Wielkiego, w I poł. XIV w. jako budowla obronna typu ogrodzieńca – z wysokimi murami, które otaczały obszerny dziedziniec. Część mieszkalna usytuowana od strony miasta składała się z przyziemia o sześciu izbach i piętra. Zamek posiadał małą wieżę od strony miasta i większą od Wisły, skąd dziś można podziwiać piękną panoramę. Bramę wjazdową usytuowano od północy. W epoce renesansu dziedziniec powiększono od strony wschodniej, a sam Zamek zwieńczono attykami

i wprowadzono liczne ozdoby w nowym stylu. Zniszczony w czasie potopu szwedzkiego. Wyremontowany za Augusta II w stylu barokowym. Wkrótce znów uległ zniszczeniu podczas walk pomiędzy Augustem II a Stanisławem Leszczyńskim. W 1806 roku znajdował się w takim stanie, że władze austriackie nakazały strącić grożące zawaleniem attyki. Od tamtej pory już go nie odbudowano.

Baszta powstała na szczycie Wzgórza Zamkowego na przełomie XIII i XIV w. Jako tzw. górny zamek pełniła funkcje obronne, zanim wybudowano Zamek. Niektórzy badacze twierdzą, iż była ona również siedzibą straży celnej, a w nocy służyła jako latarnia rzeczna. Wysokość wieży z powodu nierówności terenu jest w różnych miejscach inna. W najwyższym miejscu wynosi ona 19,20 m. Obwód Baszty to około 32,50 m. Natomiast grubość muru zmniejsza się w miarę wzrostu wysokości. Na dole wynosi 4,20 m, na czwartej kondygnacji już tylko około 3 m. Od zachodu na wysokości 6 m znajduje się sklepione wejście. Prawdopodobnie łączyło się ono za pomocą zwodzonego mostu z rampą, co jest zgodne z późnośredniowiecznym systemem budownictwa obronnego. Wnętrze wieży podzielone jest na pięć kondygnacji. U podstawy każdej z nich znajdują się łożyska belek, na których leżały podłogi. Ze szczytu Baszty rozciąga się piękny widok na Kazimierz i dolinę Wisły.

Kamienice Przybyłów – tak charakterystyczne dla Kazimierza – powstały w XVII w. Ich właścicielami byli bracia Mikołaj i Krzysztof Przybyłowie, którzy przyozdobili je wizerunkami swoich świętych patronów, stąd nazwy. Obie mają identyczny układ fasad: przyziemie z podcieniem o trzech arkadach i piętro z trzema oknami. Fasady przyozdobiono płaskorzeźbami postaci ludzkich i zwierzęcych, a także ornamentami roślinnymi. Tutaj mieszą się chrześcijaństwo i mitologia, średniowieczne fantazje i renesansowe groteski.

Jednym słowem cała epopeja wymodelowana w zaprawie tynkowej. Dach budynków zamaskowano wysokimi attykami. Składają się one z dwóch kondygnacji oddzielonych od siebie potężnym gzymsem.

Spacerkiem po zabytkach

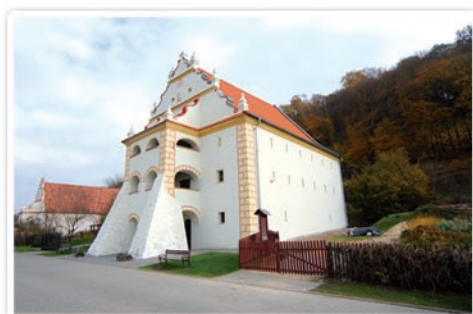

Kamienica Celejowska to jedna z najpiękniejszych kazimierskich kamieniczek – zwana jest także Kamienicą pod św. Bartłojem, ponieważ na jej fasadzie, w attyce po prawej stronie – nie znajduje się figura tego świętego – patrona kupca i rajcy kazimierskiego – Bartłomieja Celeja, dla którego wzniesiono ją z kamienia wapiennego prawdopodobnie w XVI w. Znano ją również Kamienicą Czarną ze względu na ciemną barwę tynku ściany przedniej. Bogata dekoracja fasady zawiera wszystkie charakterystyczne formy stosowane przez ówczesnych rzeźbiarzy i muratorów: zwierzęta, ornamenty roślinne i główki cherubinków. W attyce – figury Chrystusa jako Zbawiciela Świata, Maryi jako Królowej Nieba, św. Jana Chrzciciela z krzyżem i św. Bartłomieja z nożem jako narzędziem męczeństwa. Po II wojnie światowej w kamienicy urządzono pracownię architektoniczno – konserwatorską Karola Sicińskiego.

Właśnie tam powstawały projekty odbudowy Kazimierza ze zniszczeń wojennych. W 1964 roku budynek został siedzibą Muzeum Regionalnego. Teraz mieści się tu oddział Muzeum Nadwiślańskiego pod nazwą Kamienica Celejowska, w której znajdują się zbiory malarstwa.

Spichlerz Kobiółki przy ul. Krakowskiej dawniej wraz z innymi – co najmniej czterema – spichlerzami tworzył grupę magazynów zbożowych u tzw. przewozu janowieckiego. Powstał w 1636 r., stąd dekoracja szczytu ma charakter manierystyczny. Przed budynkiem znajduje się szeroka loggia, która pełniła funkcję komunikacji i transportu zboża na pierwsze piętro. Wyżej zboże transportowano po drewnianych schodach. Spichlerz pozostawał w ruinie do połowy XIX w. W latach 1949 – 51 został adaptowany według projektu Karola Sicińskiego na schronisko turystyczne PTTK. Obecnie mieści hotel PTTK.

Spichlerz Ulanowskich /Mikołaja Przybyły/ przy ul. Puławskiej, zbudowany przy trakcie pomiędzy śródmieściem a portem, pochodzi z 1591 r. Podczas pierwszej wojny światowej został uszkodzony, co nie przeszkodziło jednak w umiejscowieniu w części tego budynku w 1929 r. garbarni. Działania kolejnej wojny również nie oszczędziły spichlerza. W latach 1946 – 49 przeszedł powierzchniowy remont wg projektu architekta Karola Sicińskiego z przeznaczeniem na magazyn nawozów sztucznych Gminnej Spółdzielni.

Dzisiaj mieści się tu Muzeum Przyrodnicze – oddział Muzeum Nadwiślańskiego. Warto się tam wybrać, by obejrzeć nie tylko ekspozycję muzealną, ale również storczykową wieżbę dachową na ostatniej kondygnacji.

Spacerkiem po zabytkach

Kościół św. Anny powstał w 1670 r. w stylu renesansowym na wzór Kościoła Farnego na miejscu dawnej Kaplicy św. Ducha. Pełnił funkcję kościoła przy szpitalu – przytułku, który mieścił się w obecnym budynku Kazimierskiego Ośrodka Kultury Promocji i Turystyki. Pro – wadziła go działająca do 1954 r. Fundacja św. Anny. Budowla składa się z prostokątnej nawy i z węższego od niej prezbiterium, zakończonego prostą ścianą, za którą mieści się zakrystia i skarbiec na piętrze. Pod prezbiterium jest podziemie, gdzie znajdują się trumny i ludzkie szczątki.

Kościół Farny jest najstarszą świątynią w Kazimierzu Dolnym. Pierwsze wzmianki dotyczące parafii pochodzą z 1325 r., a sam kościół, ufundowany prawdopodobnie przez króla Kazimierza Wielkiego powstał w I poł. XIV w. jako budowla gotycka. Renesansowych kształtów nabrał dopiero odbudowany po dwóch pożarach w XVI w. Po blisko 30 latach remontu, który prowadził m.in. znany włoski architekt Jakub Balin, od 1615 r. Kazimierska Fara jest wzorem budowli w stylu renesansu lubelskiego. Jedną z cech charakterystycznych tego

stylu jest kolebkowe sklepienie z bogatą dekoracją stiukową. Ozdobą Fary są renesansowe organy Szymona Liliusza z 1620 r., które mają 35 głosów, 1436 piszczałek, 2 klawiatury ręczne i nożną. To najstarszy czynny instrument tego typu w Polsce. Warto również dodać, że jest także jednym z nielicznych dobrze zachowanych instrumentów późnego renesansu w Europie. Wewnątrz Fary warto też zwrócić uwagę na XIX – wieczny obraz I. Urbańskiego w ołtarzu głównym, przedstawiający męczeńską śmierć patrona kościoła – św. Bartłomieja, rokokowe tabernakulum, intarsjowaną ambonę i stalle z XVII w., a także świecznik w kształcie głowy jelenia – meluzynę – oraz kamienną chrzcielnicę z 1587 roku, autorstwa prawdopodobnie Santi Gucciego Fiorentino.

Klasztor OO. Franciszkanów – Reformatów wraz z Sanktuarium Matki Bożej Kazimierskiej stoi na wzgórzu nazywanym dawniej Plebanią Górą, o czym świadczy nazwa biegnącego obok wąwozu Plebanki. Kościół powstał z fundacji Mikołaja Przybyły w latach 1589 – 1591. W ołtarzu głównym, wg projektu Tomasza Hoffmana umieszczono cudami słynący obraz Zwiastowania Najświętszej Marii Panny. Zakonnicy przybyli do Kazimierza w 1627 r., z czasem dobudowali do kościoła klasztor, powiększyli świątynię, otaczając

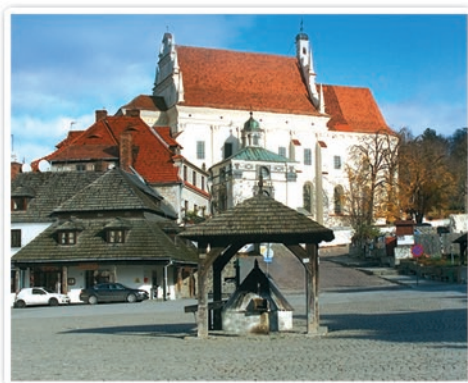
posiadłość wysokim murem. Do kościoła można dostać się po dębowych zadaszonych schodach z ok. 1680 r. Klasztor po kasacie za czynne poparcie powstania stycziowego opustoszał. Potem w okresie międzywojnia mieścił bursę Szkoły Rzemiosł Budowlanych, a w czasie II wojny światowej siedzibę Gestapo. Ofiary znajdującego się tu więzienia upamiętnia krzyż przy ul. Cmentarnej. Przed murami Klasztoru znajduje się lokalne miejsce pamięci.

Spacerkiem po zabytkach

Synagoga to kryty łamanym gontowym dachem budynek dawnej bożnicy powstały z miejscowej opoki w II poł. XVIII w. Przylega do ulicy Lubelskiej, chociaż tak naprawdę usytuowany jest na Małym Rynku, gdzie przed II wojną światową mieściła się dzielnica żydowska, zrównana z ziemią po likwidacji getta w 1942 r. Z dawnej zabudowy żydowskiej – Żydzi stanowili wtedy prawie połowę mieszkańców Miasteczka – oprócz Synagogi pozostały nieliczne budynki drewniane, w tym zabytkowe Jatki Koszerne z przełomu XVIII i XIX w. odrestaurowane po wojnie przez Karola Sicińskiego. Budynek Syna –

gogi został doszczętnie zdewastowany przez hitlerowców w czasie ofensywy 1944 r. Opuszczony i popadający w ruinę został odnowiony dopiero w 1953 r. i zaadaptowany na kino „Wisła”. Dziś w budynku Synagogi mieści się księgarnia wydawnictw o tematyce żydowskiej oraz pokoje do wynajęcia. W sali głównej na parterze można oglądać wystawę fotografii Benedykta Jerzego Dorysa „Żydowski Kazimierz”, a latem odbywają się koncerty, spektakle, pokazy filmowe.

Drewniana studnia w Rynku to symbol Miasteczka – powstała na przełomie XVIII/XIX w. wg projektu Albrechta Zielcherta jako zadaszanie źródła ulic – nego. Pod koniec XIX w. dla ułatwienia czerpania wody zamontowano tu pompę abisyńską. Obecny wygląd studni zawdzięczamy architektowi Janowi Koszczycowi Witkiewiczowi, który zaprojektował ją w 1915 r. Druga studnia w Rynku znajdująca się na rogu ul. Lubelskiej powstała wg projektu Karola Sicińskiego. Podobne studnie z drewnianym daszkiem znajdziemy także na ulicy Lubelskiej i Krakowskiej.

Łaźnia powstała na miejscu dawnego szlachtuza w 1921 r. wg projektu Jana Koszczyca Witkiewicza. Nosi cechy stylu dworowego z elementami rene – sansu lubelskiego i stylu zakopiańskiego. Niegdyś był tu Zakład Kąpielowo – Dezynsekcyjny, wzniesiony przez Naczelnego Nadzwyczajnego Komisarza ds. walki z epidemiami i pralnia. Później budynek przystosowany został do celów hotelowych i restauracyjnych. Mieściły się tu hotele „Łaźnia” i „Perła Kazimierza”. Po wybuchu gazu w Gminnym Zespole Szkół do dawnej łaźni przeniesiono administrację szkoły. Obecny właściciel planuje zorganizowanie tu domu pracy twórczej filmowców.

LEGENDA

- zabytek
- punkt widokowy
- muzeum
- informacja turystyczna
- restauracja
- kawiarnia, herbaciarnia
- apteka
- przychodnia lekarska
- przystanek komunikacji miejskiej
- parking
- bankomat
- toaleta miejska
- stacja benzynowa
- stacja narciarska
- przeprawa promowa
- camping
- park linowy
- obiekt użyteczności publicznej
- obszar zabudowany
- cmentarz
- tereny zielone

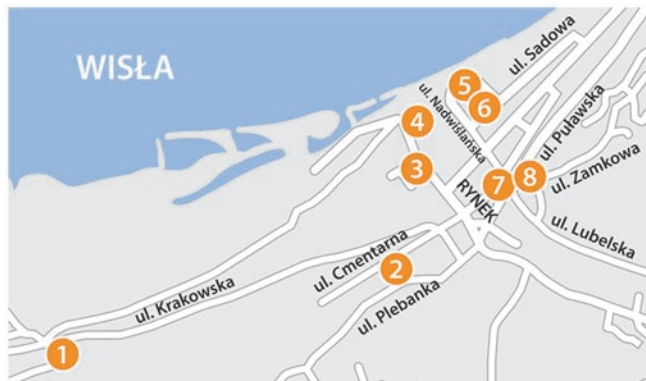

- 1 Łaźnia
- 2 Kamienica Biała
- 3 Schronisko młodzieżowe „Strażnica”
- 4 Kamienica Celejowska
- 5 Urząd Miasta i Gminy
- 6 Muzeum Nadwiślańskie
- 7 SARP
- 8 Apteka
- 9 Kościół Farny
- 10 Sanktuarium Matki Bożej Kazimierskiej i Klasztor OO. Franciszkanów-Reformatów
- 11 Piekarnia Sarzyński
- 12 Kamienica Gdańska
- 13 Studnie
- 14 Muzeum Sztuki Złotniczej w Dzwonnicy
- 15 Centrum Informacji Turystycznej
- 16 Biuro Obsługi Ruchu Turystycznego PTTK
- 17 Kamienice Przybyłów
- 18 Miejski plac zabaw dla dzieci
- 19 Synagoga
- 20 RDOŚ w Lublinie. Wydział Spraw Terenowych V w Kazimierzu Dolnym
- 21 Jatki Koszerne
- 22 Kazimierski Ośrodek Kultury Promocji i Turystyki

Spacerkiem po Kazimierzu Dolnym

Śladami perełek architektury Jana Koszczyca Witkiewicza

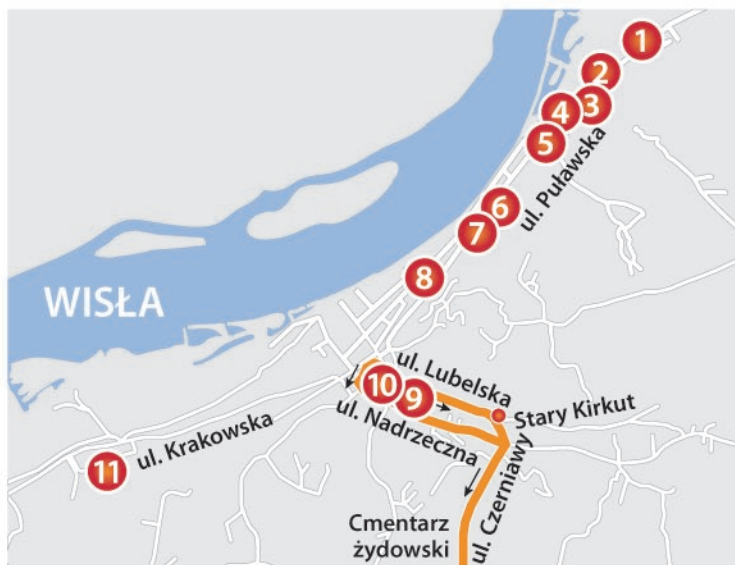
- 1 Dom Potworowskich
- 2 Kapliczka Najświętszej Marii Panny
- 3 Łaźnia Miejska
- 4 Szkoła Rzemiosł Budowlanych
- 5 Willa Kwiecińskich
- 6 Willa Opoków
- 7 Dom Kifnerów
- 8 Kamienica z Loggią

Jan Koszczyca Witkiewicz – architekt. Związał się z Kazimierzem na krótko – mieszkał tu 8 lat, nie więcej. Pozostawił po sobie szkice i zrealizowane projekty budowli, które określiły charakter Miasteczka. Mury z kazimierskiej opoki, częściowo otynkowane, ozdobione gdzieś beczkowatymi kolumnami rodem ze szlacheckiego dworku i czerwona dachówka – to charakterystyczne cechy stylu Witkiewicza, który w Kazimierzu zaprojektował: Szkołę Rzemiosł Budowlanych (był jej założycielem i pierwszym dyrektorem), Kamienicę z Loggią obok apteki w Rynku, Dom Kifnerów w Rynku, Dom Potworowskich przy ul. Krakowskiej, Łaźnię Miejską przy Senatorskiej i kilka mniejszych projektów (Willa Kwiecińskich przy ul. Bulwar, Willa Opoków przy ul. Nadwiślańskiej). Witkiewicz gustował też w stylu zakopańskim, podobnie jak jego stryj architekt Stanisław Witkiewicz, ojciec Witkacego. W tym stylu powstały w Kazimierzu Willa Potworowskich na ul. Krakowskiej i Kapliczka NMP przy Klasztorze. Długość trasy 3 km.

Śladami kazimierskich Żydów

Żydowski Kazimierz... Ile z niego zostało? Przekonajmy się, wędrując uliczkami Miasteczka, czy obecny jest tutaj jeszcze duch dawnego sztetu... W Kazimierzu Żydzi pojawili się najprawdopodobniej ok. XIII w. i przez długie lata stanowili mniej więcej połowę jego mieszkańców. Większość kazimierzaków wyznania mojżeszowego skupiała się w getcie usytuowanym na terenie dzisiejszego Małego Rynku. Dziś jedynie nieliczne domy pamiętają tamte czasy – większość została zrównana z ziemią po zagładzie kazimierskich Żydów w 1942 r. Ocalały m.in. drewniane **Jatki Koszerne** i **Synagoga**. Legenda głosi, że zwój Tory w szafie ołtarzowej chronił parochet tkany ręką pięknej nałożnicy króla Kazimierza – Esterki. W budynku bożnicy odbudowanym w 1953 r. funkcjonowało kino „Wisła”, gdzie miejsca dla widzów na balkonie usytuowano w dawnym babińcu. Dziś w sali głównej kazimierskiej bożnicy odbywają się koncerty i wystawy. Mały Rynek od strony południowej opływa **Grodarz**, który w niczym nie przypomina dawnej, groźnej niekiedy rzeki. Legenda głosi, że jeden z cadyków żydowskich – żyjący w XIX w. reb Ezechiel Taub – za pomocą laski zatrzymał rozszalałe wody Grodarza i uchronił Kazimierz przed potopem. Obdarzony pięknym głosem duchowny zmarł w 1856 r. i pochowany został na **Starym Kirkucie** przy ul. Lubelskiej, który na początku wojny zniszczyli Niemcy. Dziś na tym miejscu znajduje się boisko szkolne, ale fragmenty starych macew można jeszcze zauważyć w jego ogrodzeniu... **Nowy Kirkut** – ze Ścianą Płaczu wg projektu Tadeusza Augustynka – znajduje się w Czerniawach. Pomnik zbudowano z mniejszych i większych fragmentów płyt nagrobnych ściąganych z całego Kazimierza. Ma on formę jakby rażonej piorunem hitlerowskiego gwałtu i nienawiści ściany, co symbolizuje zygzakowate pęknięcie pionowo dzielące monument na dwie nierówne części. Długość trasy ok. 3 km.

Spacerkiem po Kazimierzu Dolnym

● Szlakiem kazimierskich spichlerzy

Spichlerze w Kazimierzu Dolnym stanowią wyjątkowy, nie mający nigdzie swego odpowiednika, zespół zabytków. Mimo tego że były one przeznaczone do celów gospodarczych, ich renesansowych zdobień do dziś zazdrości im niejedna kamienica. Są pozostałością po portowej i handlowej świetności Kazimierza Dolnego. Pierwsze z nich powstały najprawdopodobniej w XVI w. W najlepszym dla Miasteczka okresie, czyli w wieku XVII, spichlerzy w Kazimierzu Dolnym było około 60. Wtedy też powstały najważniejsze budowle Kazimierza, drewnianą zabudowę zastąpiła architektura murowana. Okres świetności kazimierskich spichlerzy szybko przeminął i już w wieku XIX użytkowanych było około 12 budynków, na ogół adaptowanych do innych celów aniżeli magazynowanie zboża. Mieściły się tu m. in. garbarnie, browary czy składy wyrobów z wikliny, dzięki czemu przetrwały one do dzisiaj. Główne skupisko spichlerzy było przy wybrzeżu północnym, obecnie przy ulicy Puławskiej i Tyszkiewicza. Do dziś znajduje się tu kilka spichlerzy, mniej lub bardziej rozpoznawalnych – „Król Kazimierz”, „Pod Żurawiem” czy Muzeum Przyrodnicze.

- 1 Spichlerz – hotel „Pod Żurawiem”**
ul. Puławska 112 (2 poł. XVII w.)
- 2 Spichlerz – hotel „Król Kazimierz”**
ul. Puławska 86 (2 poł. XVII w.)
- 3 Spichlerz Pielaka**
camping przy ul. Puławskiej 66 (XVII w.)
- 4 Spichlerz „Pod Wianuszkami”**
ul. Puławska 64 (lata 80. – te XVII w.)
- 5 Spichlerz „Bliźniak”**
ul. Puławska 46 (1 poł. XVII w.)
- 6 Spichlerz Feuersteina (Krzysztofa Przybyły)**
ul. Puławska 40 (kon. XVI w.)
- 7 Spichlerz Ulanowskich (Mikołaja Przybyły)**
Muzeum Przyrodnicze przy ul. Puławskiej 34 (1591 r.)
- 8 Spichlerz przy ul. Tyszkiewicza 18**
mieszkanie prywatne przy stacji paliw
- 9 Jatki Koszerne**
Mały Rynek (XVIII/XIX w.)
- 10 Synagoga**
ul. Lubelska 4 (2 poł. XVIII w.)
- 11 Spichlerz Kobiałki**
hotel PTTK przy ul. Krakowskiej 61 (1636 r.)

Drugim skupiskiem było tzw. „Krakowskie Przedmieście” – obecnie ulica Krakowska – tu za najwspanialszy uchodził dziś już nie istniejący spichlerz „Pod Bożą Męką”. Jedynym obiektem z tej grupy, który podziwiać możemy do dziś, jest dawny Spichlerz Kobiałki, a obecnie Dom Turysty PTTK, znajdujący się na samym końcu ulicy Krakowskiej. Długość trasy ok. 6 km.

Spacerkiem lub rowerem po okolicy

W odwiedzinach do Esterki

Trudno dziś określić czy jest postacią historyczną, czy tylko legendarną. Jan Długosz pisze o niej jako o nałożnicy króla Kazimierza Wielkiego. Według legendy to ona wyhaftowała parochet dla kazimierskiej Synagogi. To ona spotykała się z królem przy Źródleku Miłości w Czerniawach i pod dębem królewskim na Wietrznej Górze. To dla niej w końcu władca kazał wybudować zamek w pobliskiej Bochothnicy i połączyć go z warownią kazimierską przejściem podziemnym.

To nic, że historia mówi, iż właścicielami Bochothnicy – a więc i XIV wiecznego zamku – byli rycerze Ostaszek i Dzierżek z Bejsc. Legenda rządzi się innymi prawami. Z czasem zamek przeszedł w ręce rodu Kurowskich z Kurowa, którzy pomieszkiwali również i w Bochothnicy. Wśród właścicieli tej warowni rycerskiej były też kobiety Katarzyna i Anna Zbąskie, z których jedna – trudno już dziś ustalić która – w XV w. uczyniła z bochothnickiej twierdzy bazę rozbójniczą. Kiedy kobieta – rozbójnik została w końcu za swe nieczne czyny skazana na śmierć, jej duch, jak twierdzą niektórzy, pod postacią białego kota, błąkał się po zamku, strasząc kolejnych mieszkańców, aż miejsce to zaczęło popadać w ruinę. Dziś niewiele już zostało z rycerskiej warowni. Wśród płataniny zieleni sterczą w niebo niezbyt wysokie już ściany. Nie tylko przy księżycu panuje tu atmosfera istic gotycka. A widok ze wzgórza, jakby powiedzieli nasi przodkowie, przepyszny!

Przebieg trasy: ul. Zamkowa – Góry Pierwsze – Bochothnica – ul. Puławska – al. Kazimierza Wielkiego – ul. Tyszkiewicza. Po drodze warto zwrócić uwagę na Dzwonnicę, Farę, Plebanię, Zamek, Basztę, pomnik ofiar Krwawej Środy, ruiny Kaplicy Jana Oleśnickiego. Długość trasy ok. 9 km.

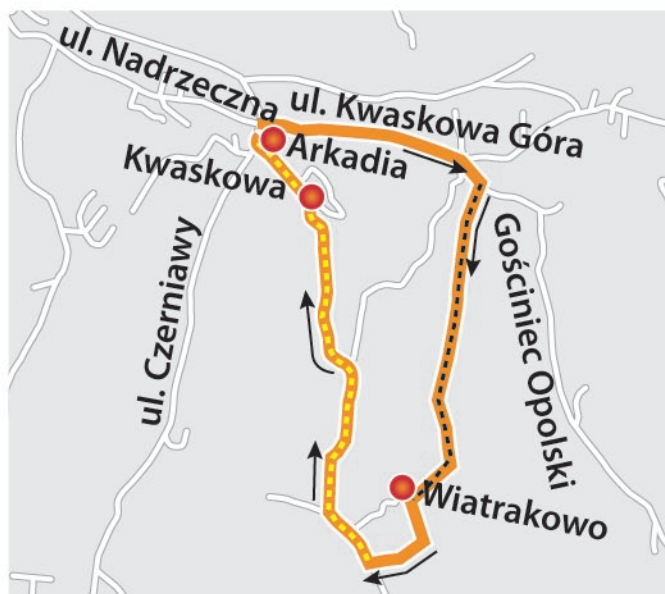
Korzeniowy Dół

Korzeniowy Dół uważany jest za najpiękniejszy z kazimierskich wąwozów. Jego niezwykle ściany, wysokie na kilka metrów, strome i pionowe niejako oprawione zostały przez Matkę Naturę korzeniami i pniami drzew przy – bierającymi tu niepowtarzalne formy smoków, węży czy maskaronów. Jednak Korzeniowy Dół nie jest wąwozem we właściwym tego słowa znaczeniu, ale głęboczną, która przypominając wąwóz naturalny, swe powstanie zawdzięcza działalności człowieka, poprowadzeniu dróg po nachylonych zboczach dolin i stokach wierzchołków.

Przebieg trasy: Rynek – ul. Nadrzeczna – ul. Kwaskowa Góra – ul. Doły – Korzeniowy Dół – Góry Drugie – Góry Pierwsze – ul. Zamkowa. Po drodze warto zwrócić uwagę na: Kamienice Przybyłów na Rynku, a na ul. Kwaskowa Góra zabytkowy krzyż i pochodzącą z przełomu XVII i XVIII w. Chatę Kobiałki na Dołach. Długość trasy ok. 6 km.

Spacerkiem lub rowerem po okolicy

— Chałajowym Dołem

--- Chałajowy Dół

- - - Żółty szlak

„Zapach wody zielony w cieniu, złoty w słońcu...” pisał Leopold Staff w wierszu „Wysokie drzewa”. Woda co prawda nie jest motywem przewodnim tej wycieczki, ale poza tym wszystko się zgadza – zielony zapach wąwozu i złoty pól. Trasa wiedzie na przemian lasem i niwą. Wycieczkę rozpoczynamy przy ośrodku wypoczynkowym Arkadia leżącym przy skrzyżowaniu ulic Lubelskiej, Kwaskowej Góry, Czerniaw i Nadrzecznej. Wchodzimy w ulicę Kwaskowa Góra, która swoją nazwę,

podobnie jak samo wzgórze nad nią leżące, wzięła od rodu Kwasków, występującym w Kazimierzu od I połowy XVII w. Przy krzyżu przydrożnym stojącym w towarzystwie roślących drzew skręcamy w prawo w brukowaną szarą kostką ulicę. Wkrótce droga rozwidła się, na lewo przechodząc w Gościniec Opolski. My idziemy prosto węższą jej odnogą. Wkrótce kostka ustępuje miejsca leśnej drodze. To **Chałajowy Dół**, wzmiankowany w źródłach w 1685 r. Wchodzimy w wąwóz „zielony w cieniu, złoty w słońcu”. Droga prowadzi nas prosto. Krótka modlitwa przy leśnym konfesjonale i skręcamy w prawo, by skrajem wąwozu i pola dojść do polnej zalanej słońcem drogi. Przestrzeń! Drewniana konstrukcja wieży – punktu widokowego Wiatrakowa, zachęca by pójść w lewo do miejsca położonego możliwie najwyżej i rozejrzeć się po okolicy. Nasyciwszy oczy widokiem z miedzy (208,2 m n.p.m.), wracamy do punktu naszego wyjścia z zarośli – zbiegają się tu dwie polne drogi. Stajemy tyłem do naszego „lasku” i ruszamy w prawą stronę.

Kolejny szczyt (206,6 m n.p.m.) znajduje się na skrzyżowaniu dróg – tu na jednym z drzew widoczny jest znak żółtego szlaku. Dalsza nasza wędrówka wiedzie właśnie **żółtym szlakiem**, czyli na skrzyżowaniu odbijamy przed sadem w prawo i wkrótce zagłębia się w płytką zadrzewioną głębocznicę. Na lewo – stare zapuszczone sady przenoszą nas w świat niczym z „Tajemniczego ogrodu” Frances Hodgson Burnett czy opowiadania „Malwina” z tomu „Dwa księżycy” Marii Kuncewiczowej. Nie rozmarzajmy się jednak zbyt, bo tuż za sadem trzeba skręcić w lewo. Teraz krótkim odcinkiem ścieżka biegnie skrajem wąwozu i pola, by za chwilę przejść przez to pole i zanurzyć się w kolejny wąwóz. Schodzimy w dół, wkrótce zbocza stają się coraz bardziej strome i zielone, ale ścieżka jest widoczna, oznakowana (żółty szlak) i wygodna. Ani się spostrzeżemy, jak wyprowadza nas na bitą drogę tuż obok wejścia do pensjonatu Kwaskowa. Idziemy w dół, mijając po drodze kazimierskie domki. Na prawo widać już mury Arkadii. Doszliśmy do ulicy Czerniawy. Tu kończymy naszą wędrówkę.

Przebieg trasy: ul. Nadrzeczna – ul. Kwaskowa Góra – Chałajowy Dół – Wiatrakowo – żółty szlak – pensjonat Kwaskowa – Arkadia – ul. Czerniawy. Długość trasy ok. 3 km.

Spacerkiem po festiwalach i innych imprezach cyklicznych

- Styczeń** – Kazimierski Orszak Trzech Króli.
World Snow Day – dzień otwarty na Stacji Narciarskiej Kazimierz.
- Luty** – Zawody narciarskie i snowboardowe na Stoku Narciarskim w Parchatce.
- Marzec** – Kazimierz bywa kobietą – cykl imprez organizowanych z okazji 8 marca.
Droga krzyżowa na Górę Trzech Krzyży z elementami misterium.
Tradycyjny pokaz strażacki w lany poniedziałek.
- Maj** – Majowy Festiwal Muzyczny to cykl koncertów muzyki klasycznej organizowany w czasie długiego weekendu majowego przez Fundację Czardasz od 2007 r.
- Czerwiec** – Dni Wisły – cykl warsztatów, wycieczek przyrodniczych i rekreacyjnych organizowanych przez Muzeum Przyrodnicze – oddział Muzeum Nadwiślańskiego.
Świętojanki – impreza plenerowa w Mięćmierzu.
Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych – to najbardziej prestiżowa impreza śpiewaków i muzyków ludowych w Polsce. Organizowana w Kazimierzu Dolnym od 1966 r. przez Wojewódzki Ośrodek Kultury w Lublinie. Towarzyszą jej Targi Sztuki Ludowej.
- Lipiec** – Festiwal Muzyki i Tradycji Klezmerskiej – impreza nawiązująca do polsko – żydowskiej przeszłości Kazimierza Dolnego, organizowana od 2006 r.
Letnie Wieczory Muzyczne – cykl sobotnich koncertów muzycznych w Farze organizowany od 1972 r. z wykorzystaniem słynnych kazimierskich organów Szymona Liliusza z 1620 r. – najstarszego czynnego instrumentu tego typu w Polsce.
- Sierpień** – Festiwal Filmu i Sztuki Dwa Brzegi to kilkudniowa impreza filmowa organizowana przez Stowarzyszenie Dwa Brzegi, odbywa się od 2007 r. po obu brzegach Wisły – w Kazimierzu Dolnym i Janowcu. Dyrektorem artystycznym jest Grażyna Torbicka.
Festiwal Kazimierskie Inspiracje to cykl odbywających się w Kazimierzu Dolnym od 2008 r. spotkań, warsztatów i koncertów, które sprzyjają relaksowi. Organizowany jest przez Fundację Mars, Wenus i Zdrowie.
Letnie Wieczory Muzyczne.
- Wrzesień** – Święto Jesieni – impreza plenerowa organizowana przez Muzeum Przyrodnicze, oddział Muzeum Nadwiślańskiego od 1998 r. na rozpoczęcie astronomicznej jesieni, prezentująca bogactwo miejscowych pól, lasów i ogrodów oraz wytwory rękodzieła ludowego przy muzyce kapel ludowych.
- Październik** – Babie Lato – impreza plenerowa organizowana we wsi Mięćmierz.
- Listopad** – Cecylianki – tydzień muzyki kościelnej w Kościele Farnym organizowany z okazji święta patronki muzyki kościelnej św. Cecylii.
- Grudzień** – Kazimierski Jarmark Świąteczny i Ogólnopolski Kiermasz Smaków Regionalnych „Zasmakuj w Kazimierzu” – dwudniowy kiermasz organizowany przez Urząd Miasta w Kazimierzu Dolnym od 2007 r., na którym można nabyć ozdoby świąteczne, ale również skosztować różnych smakołyków z regionalnej kuchni i spiżarni Kazimierza Dolnego i innych zakątków Polski.

Spacerkiem po atrakcjach turystycznych

Rejsy statkiem po Wiśle – ul. Nadwiślańska, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 135. Trasa rejsu: w górę Wisły, obok zamku w Janowcu, do Mięćmierza i z powrotem do Kazimierza Dolnego. Istnieje również możliwość przepłynięcia się statkiem do Janowca, do centrum można dojechać ciuchcią turystyczną.

Park linowy „Kazimierz” – ul. Krakowska 59/61, Kazimierz Dolny, kom. 607 906 699.

Natura Park Linowy – ul. Puławska 90, Kazimierz Dolny, kom. 785 634 067.

Przejażdżki bryczką i kuligi – ul. Słoneczna 31a, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 20 207, kom. 604 121 950.

Końskie Taxi u Kozaków – tel. 81 88 20 289, Kazimierz Dolny, kom. 603 284 995.

Wypożyczalnia quadów i rowerów – Centrum Ahava, ul. Lubelska 40, Kazimierz Dolny, kom. 668 215 225.

Meleksy „Zwiedzaj z nami z Eko – Busikami” – Rynek, Kazimierz Dolny, tel. 602 178 024.

Stacja Narciarska Kazimierz ul. Puławska 168. Ośrodek został otwarty w styczniu 2011 roku i wciąż się rozwija.

Obecnie korzystać możemy z trzech wyciągów i czterech tras zjazdowych: 590 m, 470 m, 250 m oraz 110 m.

Na miejscu znajduje się także wypożyczalnia sprzętu narciarskiego, restauracja z bogatym menu oraz parking.

Stacja współpracuje także ze szkołą narciarską „KOZŁO – SKI”. Tel. kom. 505 222 405.

Jak dojechać? Z Radomia drogą krajową nr 12, z Lublina drogą krajową nr 830, zaś z Warszawy drogą krajową nr 17.

Na rondzie w Bochothnicy skręcamy w kierunku Kazimierza Dolnego, jedziemy 700 m prosto, po czym skręcamy w lewo.

„NARTSPORT” w Rąbłowie to najstarszy ośrodek sportów zimowych w okolicy. Na miejscu do dyspozycji gości jest pięć tras zjazdowych: 420 m, 300 m, 180 m, 160 m oraz tzw. ośła łączka i snowpark. Można tu wypożyczyć sprzęt narciarski i snowboardowy, skorzystać z profesjonalnego serwisu, rozgrzać się w karczmie i doszlifować jazdę, umawiając się na lekcje z instruktorem. Dodatkową zaletą jest duży parking oraz pokoje gościnne. Tel. 81 88 25 500 lub 502 168 054.

Jak dojechać? Z Kazimierza Dolnego jedziemy w kierunku Lublina. W Bochothnicy na rondzie skręcamy w prawo.

1 km od skrzyżowania zjeżdżamy z drogi 824 na 830, a za ok. 7,5 km mamy znak „Rąbłów”, po czym skręcamy w prawo.

1,2 km dalej zjeżdżamy z głównej drogi w lewo i za 2,4 km wyjeżdżamy na wprost wyciągów. Z Lublina trasą E–17 lub drogą krajową 830. Z Warszawy trasą E–17. Z Radomia trasą E–12.

Wyciąg Narciarski Parchatka oferuje dwie trasy zjazdowe, każda o długości 360 m. Na miejscu są także: wypożyczalnia sprzętu, szkoła narciarska, miejsca noclegowe oraz „Karczma Parchatka”. Tel. kom. 609 649 944.

Jak dojechać? Z Lublina lub Radomia drogą krajową nr 12, z Warszawy drogą krajową nr 17 (skręcając w Żyrzynie w kierunku Puław). W Puławach kierujemy się na Kazimierz Dolny, jadąc drogą wojewódzką nr 824. Następnie mijamy po prawej stronie stację paliw BP i po około 1800 m skręcamy w lewo, w ulicę Sybiraków (przy drodze znajdują się białe tablice z napisem „Wyciąg narciarski”). Potem jadąc cały czas prosto, po około 600 m dojeżdżamy do stoku narciarskiego.

SKI SPORT Wyciąg Narciarski Celejów pozwala skorzystać z jednego wyciągu oraz dwóch tras zjazdowych: 250 m i 300 m. Na miejscu jest także wypożyczalnia sprzętu narciarskiego i snowboardowego oraz bar. Tel. kom. 601 832 001.

Jak dojechać? Z Kazimierza Dolnego wyjeżdżamy w kierunku Lublina. Na rondzie w Bochothnicy wybieramy pierwszy zjazd – kierunek Lublin. Jedziemy prosto wzdłuż trasy 830. Dojeżdżamy do Celejowa, tam skręcamy w pierwszą drogę po prawej stronie, potem znów w prawo. Stok narciarski znajduje się po prawej stronie.

Spacerkiem po informacjach praktycznych

- Przychodnia** (ośrodek zdrowia SP ZOZ) – ul. Lubelska 32/34, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 319.
- Podstacja pogotowia ratunkowego wyjazdowego** – ul. Lubelska 32/34, Kazimierz Dolny – tel. 81 88 10 099/999.
- Apteka** – ul. Rynek 23, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 120.
- Apteka** – w budynku SP ZOZ, ul. Lubelska 32/34, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 018.
- Posterunek Policji w Kazimierzu Dolnym** – ul. Nadrzeczna 30, tel. 81 88 90 248. Służby: pon. – pt. 8.00 – 24.00, sob. – ndz. całodobowo (poza godz. 3.00 – 7.00 w nocy). Podczas interwencji w terenie – posterunek nieczynny.
- Kontakt do dyżurnego Komendy Powiatowej Policji w Puławach** – tel. 81 88 90 210 lub tel. alarmowy Policji – 997.
- Ochotnicza Straż Pożarna w Kazimierzu Dolnym** – ul. Senatorska 25, tel. 81 88 10 098/998.
- Urząd Pocztowy** – ul. Tyszkiewicza 2, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 500, kantor wymiany walut.
- Stacja benzynowa PKN Orlen** – ul. Tyszkiewicza 29, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 149.
- Bank Spółdzielczy** – ul. Rynek 14, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 142, 81 88 10 170.
- Bankomaty w Kazimierzu Dolnym** – Bank Spółdzielczy ul. Rynek 14; PKO SA ul. Tyszkiewicza 2; PKO BP ul. Rynek 16.
- Pomoc drogowa** – ul. Kazimierska 120, Bochothnica, tel. 602 674 954, 81 88 28 456.
- Kościół Farny** parafii pw. św. Jana Chrzciciela i św. Bartłomieja Apostoła w Kazimierzu Dolnym, ul. Zamkowa 6, tel. 81 88 10 870; kancelaria 9.00 – 10.00 i 16.00 – 17.00.
- Godziny mszy: niedziele i święta – 7.30, 9.00, 10.30, 12.00, 18.00; dni powszednie – 8.00 i 18.00.
- Sanktuarium Matki Bożej Kazimierskiej** – Klasztor OO. Franciszkanów – Reformatów w Kazimierzu Dolnym, ul. Klasztorna 6, tel. 81 88 10 118. Godziny mszy: niedziele i święta – 7.00, 8.30, 10.00, 11.30, 18.00 (w zimie), 19.00 (w czasie letnim), dni powszednie – 7.00, 8.00 i 18.00 (w zimie), 19.00 (w czasie letnim).
- Biuro Obsługi Ruchu Turystycznego PTTK** – Rynek 27 (wejście od ul. Browarnej), Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 046.
- Centrum Informacji Turystycznej** – Rynek 27, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 709.
- Prom Janowiec** – przeprawa promowa na trasie Janowiec – Kazimierz Dolny czynna od kwietnia do listopada, tel. 81 88 15 215, kom. 602 858 898.
- Prom Serokomla** – kursuje pomiędzy miejscowościami: Bochothnica – Nasiłów od 1 maja do 30 października.

Spacerkiem po instytucjach kultury

- Kazimierski Ośrodek Kultury Promocji i Turystyki** – ul. Lubelska 12, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 040.
- Miejsko** – Gminna Biblioteka Publiczna – ul. Lubelska 34, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 305.
- Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym** – dyrekcja: ul. Podzamcze 20, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 288.
- Kamienica Celejowska** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – ul. Senatorska 11/13, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 104.
- Muzeum Przyrodnicze** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – ul. Puławska 54, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 326.
- Muzeum Sztuki Złotniczej** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – ul. Zamkowa 2, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 080.
- Muzeum Zamek w Janowcu** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – ul. Lubelska 20, Janowiec, tel. 81 88 15 228.
- Dom Kuncewiczów** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – ul. Małachowskiego 19, Kazimierz Dolny, tel. 81 88 10 102.
- Muzeum Czartoryskich** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – ul. Czartoryskich 8, Puławy, tel. 81 47 54 503.
- Grodzisko w Żmijowiskach** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego) – Żmijowiska, gm. Wilków, tel. 81 88 10 104.